

ЛИЧНОСТ АЉОШЕ КАРАМАЗОВА У ОЧИМА ВЕРНИКА

На самом почетку романа „Браћа Карамазови” писац Аљошу назива „мој јунак”, пошто кроз ту личност говори он, проговара у свом завршном облику идеална страна његове душе, срж његовог позитивног бића. О томе ћу вам, дакле, говорити као скроман читалац, и то као верник, а ево зашто.

Један од најјачих утисака које сам ја понео са свога поклонства у Светој Земљи је сазнање да се одблесак вечно живог и присутног Христа може срести, не толико на стварима, колико у душама Његових следбеника, у такозваним „Христоликим личностима”. А таква једина личност, какву је на датостима руске душе реално насликао Достојевски, јесте Аљоша Карамазов. Стога је сврха овог мог предавања да и ја принесем једно поклоњење чаробној икони Христа, оној коју је тако чудесно носио Достојевски у свом уму и срцу, и из своје душе пренео у своје прослављено књижевно дело.

Од толиког броја измишљених личности које срећемо у разним романима, личност Аљоше Карамазов је једна од оних које се трајно урежу у свест и сећање и које нам се учине стварне као какав живи човек. Та личност је и до сада у толикој мери вршила утицај на појединце, да су неки и свој карактер према њој променили. А зашто? Мислим баш зато што је кроз њу Достојевски на најсутестивнији начин проговорио као проповедник Христовог лика у човеку и пророк мисије православља у човечанству.

Ако је он пророк, онда је пророк наиласка оног верског таласа који ће донети икону Христову у свет. А покретачка снага тога моћног таласа то је иста она духовна потреба људска, иста она молитвена жеља коју исказујемо у „Оченашу”: „Нека дође царство Твоје!” — само изражена другим речима: „Нека дође икона Твоја у душе наше!” Јер са њом у дубину човекове душе продире света ганутост и небеска радост. Тако кроз уста старца Зосиме и сам писац нам поручује: „На земљи ми заиста као да лутамо; и да нема драгоценог Христовог лика пред нама, ми бисмо пропали и залутали сасвим, као род људски пред потоп... Лик Христов чувајмо па ће засијати као драгоцен дијамант целом свету”.

А како он схвата мисију православља у свету? На једном месту он каже: „Веруј до краја, па макар се и тако десило да сви на земљи скрену, а ти једини веран останеш, принеси и тада жртву и хвали Бога ти једини који си остао. А ако се двојица таквих састанете — ето вам већ читавог света, света живе љубави. Загрлите један другога у милини и хвалите Господа: јер макар само у вама двојици, али се испунила истина његова”. — Но на другом месту он говори и ово: „Ако што чува друштво, чак и у наше време, па чак и самога злочинца исправља и препорађа у другог човека, то ипак чини само закон Христов, који се испољава у гласу сопствене савести... И шта би било са злочинцем о, Господе, кад би га и хришћанско друштво, то јест Црква одбацила, као што га одбацује и одсеца грађански закон?... Та већег очајања не би могло бити,

бар за руског злочинца, јер руски злочинци још верују...” А тамо где је место цркве заузела држава „тамо се злочинац више и не осећа као члан цркве и, кад га искључе, он живи у очајању...” У визији Достојевскога каже се: „Не претвара се црква у државу, схватите то... то је треће ђаволско искушење! Него напротив, држава се претвара у цркву; она се уздиже до цркве и постаје црква на читавој земљи..., а то... није ништа друго, него велика мисија православља на земљи. „Од Истока ће звезда засијати”.

— ..Истина, засад хришћанско друштво само није још спремно, и стоји на свега седам праведника; но како њих још увек има, оно остаје непоколебиво, очекујући свој потпуни преображај из друштва као заједнице готово паганске у јединствену васељенску владајућу цркву. Ово нека буде макар и на крају векова, јер само томе је суђено да се испуни”. — Ето, то су те визионарске речи Достојевскога. Видимо да он тако није постао, на пример, пророк доласка оваквог или онаквог друштвеног система на власт, зато што је њега занимала она највиша вредност у људима — човекова личност.

Преко колосалног књижевног опуса Достојевског није само остали свет сазнао за православље, него и у самом православном свету многи интелектуалци тек су преко њега имали прилике да сазнају праву суштину православља. Многи су тек тада разумели, или само осетили, да је православна истина у својој битности једна духовна енергија одозго а не људска творевина, не ствар људских напора или организације.

Православна истина је сила оне свеобухватне љубави коју кроз Зосимин трактат писац тако ванредно описује, а иза којег ћу ја нагласити само ових неколико редова:

„ — ...А убедити се могуће је.

— Како? Чим?

— Искуством делотворне љубави. Постарајте се да волите своје ближње стварно и неуморно. Према томе како будете успевали у љубави, ви ћете се убеђивати и о постојању Бога и о бесмртности душе своје. А ако дођете до потпуног самопрегора у љубави према ближњем, тада ћете несумњиво поверовати, и никаква сумња неће моћи ни ући у вашу душу. То је испитано, то је тачно”.

То његово целокупно дело је усмерено ка изградњи истинског хришћанског става у нама, и то практичним примерима, једна својеврсна веронаука. — Кад сам једном запитао Аву Јустина да ли какав уџбеник веронауке штампају данас у Русији, он ми је одговорио:

„ — Па имају Достојевског!”

У роману „*Браћа Карамазови*” су личности Аљоше и његовог манастирског старца Зосиме нераздвојно везане истим духом. Јер је старац Зосима био духовни руковођа и углед Аљошин и на њега је имао скоро неограничен утицај. Тај старац Зосима био је персонификација православне мисли, а на Аљошу је вршио утицај и својим разлогом и својим примером. Он као да у истинском подвижништву руског монаштва открива изворе теологије са којих се и сам писац напајао. „Аљошу, — каже он —, није збуњивало ни мало што тај старац стоји пред њим иако као усамљена појава: „Свеједно, он је светац, у његовом је срцу тајна препорода свију, она моћ која ће на послетку воспоставити правду на земљи, и биће сви свети, и волеће један другог,

срце Аљошино”.

Ето из какве пишчеве идеје је потекла личност Аљоше Карамазова. Он овако даље описује његову природу: „Ни најмање није био неки фанатик и, бар по моме, никако није био ни мистик... Он је просто био рани човекољубац, а што је ударио манастирским путем, то је било само стога што га је у оно време само тај пут одушевио, и био, такорећи, идеалан излаз за његову душу, која се отимала из мрака световне злобе на светлост љубави... Додајте још да је он био унеколико младић овог нашег времена, то јест поштен по својој природи, који је тежио за истином, тражио је и веровао у њу, а кад би поверовао, тражио да одмах у њој и учествује свом снагом своје душе, и који је тражио да одмах учини какав подвиг, са неизоставном жељом да све жртвује за тај подвиг, па и сам живот... И тек што се он, замисливши се озбиљно, дубоко уверио да бесмртност и Бог постоје, одмах је, сасвим природно, рекао себи: „Хоћу да живим за бесмртност, а на половичан компромис не пристајем”. – Даље: „Нешто је било у њему што је говорило и што вас је убеђивало да он неће да буде људима судија, да неће да узме на себе осуду и да нипошто неће осудити. Изгледало је да је све допуштено, нимало не осуђујући, премда често врло горко тугујући због тога” ...А ни „увреде никад није памтио”.

Погрешно би било, међутим, како се то из романа види, ту личност сматрати непогрешивим свецем, како се то на моменте другим личностима у роману чинило због његовог високог идеализма. Не, он је од истог материјала као и други људи, то јест са људским слабостима, шта више: и он је Карамазов. И у њему се боре два света, добро и зло, само што је он ношен према добру својим верским убеђењем. Смеран и кротак, у чему је нарочито у манастиру учвршћен, он је постао оспособљен да примењује еванђелски став у животу. Тако, ако и буде његових падова, он ће се из њих дићи, а од неких, кад му морална снага попусти, очигледно ће га сачувати његов анђеол чувар /као на пример сцена са Грушењком/, многе странпутице и провалије избећи ће због тога што он на себи Христову икону носи.

У складу са својим верским убеђењем он ће настојати да свакога разуме, да никога не презре, никога не осуди, да свакоме добро зажели и добрим узврати, желећи за свакога да се жртвује и осећаће се обавезним да у свакој прилици истину изрекне. И за узврат, код људи ће најчешће наилазити на исповести, признања, кајања, преокрете, преображаје. Осећајући га као незлобивог, из кога зрачи доброта, они ће своје душе пред њим отворити, и већини он ће бити потребан и они ће га искрено волети. Но насупрот томе, када неко буде гајио у срцу какву злу намеру, онда ће тај с њим кидати односе, макар и привремено.

У роману овој личности није додељена улога човека од акције, него најчешће само улога посредника између оних који носе збивања, и то таквог посредника који је присутан као глас савести, те осветљава дубине душе осталих учесника. Но, и као такав, он остаје једна од централних личности по пажњи коју привлачи, без обзира чак и на то што га и сам писац назива „главним јунаком његове повести”.

Помоћу свог јунака Аљоше писац је показао да у својој човечјој души, па и у душама злочинаца и тешких грешника, има и другачија страна медаље, то јест има оно скривено или запретано добро које се распламса у сусрету душе са Христом. Таква душа онда, попут огледала на сунцу, блесне Његовим ликом. Аљошу као да је писац слао да у осталим личностима романа тражи и нађе то скривено добро, како

би онда могао уметнички да региструје те њихове рајске одблеске.

Став толеранције, разумевања, неосуђивања и праштања Аљоша задржава такође и према атеистима, чим писац себи омогућава да непристрасно изложи и њихове тезе, и да изврши једну од најдубљих анализа атеизма и сатанизма, и да се на тај начин покаже као претеча савремених таквих дијалога.

Аљоша је поука и за нас да приступамо људима с љубављу, уместо са мржњом, осуђујући само грех, а не и грешника, тражећи, дакле, добро у људима. Аљоша каже: „мој старац је рекао једном” Људе увек треба као децу неговати, а неке од њих као болеснике у болницама”. „Браћо, – рекао је Зосима даље –, не бојте се грехова људских, волите човека и у греху његовом, јер је та слика божанске љубави врхунац љубави на земљи... Пред понеком мишљу станеш у недоумици, нарочито гледајући грех људски, па се запиташ: „Да ли треба силом побеђивати, или смиреном љубављу?” Свагда одлучуј овако: „Победићу смиреном љубављу”. Одлучиш ли се тако једном за свагда, цео свет ћеш моћи покорити. Смерна љубав је страшна сила, од свих најјача, нема јој равне на свету”. – Аљоша је, дакле, иако само књижевни лик, драгоцен узор за вернике и то баш у наше време када постоји криза братства, љубави, неосуђивања, праштања, и када влада супротно: себичност, нетрпељивост, мржња међуљудска вучја борба, не само за голи живот, или за његове основне услове, него и за безначајне ствари.

Баш је ово прилика да се једном разлуче појмови и прозру збивања, онако како је то кристално јасно сажео о. Јустин Поповић: „Шта је врховни идеал европског човека? – Једно, само једно: самосталан и непогрешив човек – човекобог. На другој страни: словенски свечовек. Његов је врховни идеал, и у њему главна тајна: свечовечанско братство свих људи у Богочовеку Христу... Христов човек у сваком људском створу види свог бесмртног, божанског брата, и готов је да му служи свим својим бићем”.

Управо је ово прилика данас да се подвуче аксиом: да се љубав према човеку доказује трпљењем и жртвом.

Гледиште и практичан став какав заузимају јунаци овог романа, Зосима и Аљоша, теоретски представља како одбрану православља, тако и примену православља у пракси.

Поука Достојевског како изградити Христоликост у човеку дата је, дакле, на примерима конкретних животних ситуација, и то најтежих. У данашње време удаљавања нарави од Христа та би поука могла имати и програматски значај за наше вернике. Јер и данас, као и у његово време, по речима Достојевског, „свет каже: Не бој се да задовољаваш своје потребе, него их још и умножавај!” – ето то је данашње учење световно”. А шта произилази из тога? Наводим: „Код богатих усамљеност и духовно самоубиство, а код сиромашних завист и Убиство”. Али од монаштва, „од тих кротких и жељних усамљене молитве, можда ће једном доћи спас земље руске.

Јер су они заиста припремљени у тишини ” за дан и час, за месец и годину”. Лик Христов чувају за сад у усамљености, диван и неискварен, у чистоти истине божје, какав је од најдревнијих отаца, апостола и мученика, и кад затреба, они ће га објавити поколебаној истини световњачкој. „–Ако су дакле, многи заборавили на тај метод, тај Аљошин метод, треба га поново оживљавати. Тај еванђелски метод можда ћете данас

срести само у појединачним случајевима или у оазама праве духовности, коју додуше понекад гуши коров демонизованог света. То је исти онај метод светих отаца православља о коме можемо читати у „Житијама светих”. Али ево, и у житијама грешних и палих Достојевски посредством своје књижевности показује „каква чуда божја ријеч прави”, — како би то наш песник рекао.

Желео бих да ово неколико речи о Достојевском и о најизразитијем протагонисти његове велике хришћанске идеје, његовом јунаку Аљоши Карамазову, буде макар мали подстицај да учинимо покрет из пакла и присуства сатаниног у рај присуства Христовог, — подстицај да ” приђемо и поклонимо се — икони Његовој”.

О том паклу овде на земљи, где одсуствује Христос, а присуствује сатана, Достојевски говори као добар зналац теологије. Богоборци Достојевског „враћају улазницу” у овај свет због постојања, по њима, неосмишљене и неоправдане патње у свету. Јер, заиста, без Христа све је паклена патња, — на то се све и своди. Без Христа је живот очајање, не само за песничку руску душу, но и за осетљиву словенску душу свих нас, за осетљиву душу људског рода уопште. Тим борцима против Бога недостаје закључак да је сазнање добра и зла уствари сазнање Бога и сатане човековој души, и да се само Христом, тим ваплоћењем добра, овај живот може осмислити. Сам Божански Логос може унети логику у свет својим истинским постојањем и својим очовечењем. Са друге стране, суштина сатанизма је негација и разарање Божјег дела. Искуство нас учи: негирање Бога води разарању Његовог дела. Зато Достојевски и меће у уста својих јунака мишљење: ако бисте хтели да данашњи свет лишите људске цивилизације, не треба почети од људождерства, јер „по мом схватању, — каже он —, нема шта да се руши, треба само уништити човечанству идеју о Богу, ето чиме треба почети!... онда ће сами од себе, без људождерства, пасти и сви пређашњи погледи на свет и, што је главно, сав пређашњи морал”.

Достојевски као писац није судио, ни сутерирао. Он је само постављао своје антипode, своје позитивне и негативне личности, или њихове до краја развијене идеје, једне поред других, убеђен да ће „лепота спасити свет”. У томе је био ненадмашан. Он је човека претресао до сржи, осветљавајући његове мрачне дубине. Патња и злочин често су они оштри инструменти којима се у тој анализи служио. Зато његов свет сматрају тешким и мрачним. Нарочито на Западу, многи, будући недовољно свесни своје грешности, са гнушањем окрећу главу и не могу да поднесу кад им се покаже ово наличје руске средине, — као да оно није и њихово наличје. Јер и тамо исто тако има злочинаца, палих људи и патолошких типова. Али је приступ њима другачији. Ако грешнике треба уништавати, а не лечити њихов грех, онда ћемо окретати и главу и срце од њих, а своје грехове заташкавати. Но, Достојевски и у најниже палим људима проналази и показује клице добра, што га охрабрује да сагледа пут изласка: кроз страдање и патњу испаштати свој грех, „певати своју химну”, како он каже, и препорађати се. То је пут на коме сваки носи свој лични крст, пут обасјан спасоносним крстом Христовим, пут који на крају води у васкрсење и избављење.

Кајање, трпење, праштање, — ти основни елементи нашег духовног живота, зар нису они средства која нам омогућавају излазак: из очајања у надање, из мржње у љубав, из муке у радост. Под утицајем кајања, трпења и праштања из блата греха ничу мирисни цветови лепоте и радости. Ево вам, дакле, и супротног утиска: колико је само у делима Достојевског светлости и ведрине, колико утехе и радости приликом

чишћења душе и појаве Христа у њој.

У роману „Браћа Карамазови” радња је ниска, пуна страсти, падова, злочина, — заиста слика препуна мрачних тонова. А у том свему, како се Аљоша понаша? — Он као да свачију муку преживљава и у себи носи, али никога не жели да осуди, сматрајући да смо сви криви за све. Тако га је научио његов старац Зосима. По старчевом допуштењу, он после његове смрти напушта, дакле, манастир и одлази у свет, али ни сада не мења своју позитивну настројеност према животу и еванђелски приступ људима. Мислим, ако Аљоша није остао у манастиру, него је са истим тим начелима отишао у свет, тиме је баш и показао да та заједничка начела важе за све, и за оне у манастиру, и за оне ван њега, јер то нису идеали само за оне хришћане који су се одрекли овога света. Ова судбина коју је писац наменио своме јунаку била је саблажњива за многе критичаре који су хтели да тиме укажу на неуспех еванђелске методологије. Међутим, то не мења ствар, него кад се боље схвати, баш то показује колико ће тек у светском животу овај манастирски ученик имати широк делокруг за примену еванђелских метода. С друге стране, писац овде приказује Аљошу као реалног човека који „не враћа улазницу” за свет, већ прихвата овоземаљски живот и радује му се, и који, истина, још није сазрео за право манастирско подвижништво, за савршенство, за одрицање од света ради вечног живота.

У манастиру је Аљоша нашао свог духовног оца, искреног монаха, старца Зосиму. „Изабравши себи старца, — објашњава писац —, ви се одричете своје воље и предајете се њему у потпуну послушност, са потпуним самоодрицањем. То искушење, ту страшну школу живота, онај који се предаје прима добровољно, у нади да ће после дугог искушења победити себе... и да ће постићи потпуну слободу, то јест слободу од самога себе. „— Аљоша је о старцу Зосими мислио да је он ” светитељ, и човек виши од нас; у њега је зато истина, он зато зна истину: значи, она не умире на земљи, па ће, дакле, кад—тад и к нама доћи, и завладаће на овој земљи, као што је обећано”. А старац Зосима је овакав аманет Аљоши оставио:

„— Ја мислим о теби овако: изићи ћеш из ових зидова, а у свету ћеш остати као монах. Много ће ти несреће донети живот — али ћеш услед ње бити срећан, и живот ћеш благословити, и друге ћеш нагнати да га благослове — што је важније од свега... Много ти још имаш да странствујеш. И мораћеш се оженити, мораћеш. Све ћеш морати поднети, док се поново не вратиш. А посла ће много бити. Али у тебе не сумњам, зато те и шаљем. Христос нека је с тобом. Сачувај га и Он ће сачувати Тебе!...”